

нійністю процесів, уможливує відповідну адаптацію до змін зовнішніх умов, певну корекцію, пов'язану з характером діяльності, зовнішнім оточенням та характером впливів, незважаючи на її загальну стабільність. Первинним критерієм суспільних впливів на світоглядну регуляцію соціальної поведінки особи мають стати її індивідуальна цілісність та цінність.

Список літератури: 1. Мясишев В. И. Структура личности и отношение человека к действительности // Психология личности. М., 1989. 2. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини. К., 1995. 3. Кант И. Соч.: В 6-ти т. М., 1964. Т. 2. 4. Франк С. Л. Духовные основы общества: введение в социальную философию. Париж, 1930. 5. Кучуради И. Экономическое неравенство, права человека, демократия и свободный рынок // Вопросы философии. 1993. № 6. 6. Психология / За ред. Ю. Л. Трофімова. К., 1999. 7. Носова Г. Ю. Цивілізація в пошуках особистості. Прозаїчний етап сучасної цивілізації // Цивілізація та історія. К., 1999. 8. Антипова Е. В. Поняття цивілізації в контексті соціально-філософського знання // Цивілізація и общественное развитие человека. М., 1989.

Надійшла до редакції 27.04.07

О. М. Литвинов

ДО ПИТАННЯ СПІВІДНОШЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

Закономірність суспільних, соціально-економічних відносин така, що вони в сучасних умовах практично не можуть функціонувати без правового забезпечення. У свою чергу, розширення сфери застосування матеріального права закономірно повинно забезпечуватись синхронним розвитком організаційних структур. Мабуть, єдиним свідченням цього розвитку в сфері протидії злочинності є ефективні управлінські процедури.

Тим часом, на наш погляд, у кримінології дотепер не вирішені значні теоретико-методологічні питання, а саме:

1) якою повинна бути інформаційна база для організації та здійснення діяльності щодо протидії злочинності (форми її відображення, фіксації і подання, критерії повноти та якості такого знання можуть розглядатися як особливі проблеми);

2) які елементні фактори та динамічні частини повинні бути у структурі діяльності із протидії злочинності;

3) яким чином з урахуванням нових тенденцій і соціально-політичних умов, що змінюються, потрібно скорегувати мету і завдання протидії злочинності;

4) що може бути взято за підставу впровадження нових організаційних і управлінських підходів у сфері протидії злочинності.

Засобом вирішення вказаних проблем може бути теоретичне дослідження організаційно-правових аспектів функціонування механізму протидії злочинності, який нами раніше визначався як інтегрована цілісна сукупність необхідних і достатніх елементів, за допомогою яких суб'єкт формує раціональну систему впливу на фактори і детермінанти злочинності, забезпечує ефективне здійс-

нення кримінологічного процесу, досягаючи таким чином результативного виконання завдань і функцій, покладених на систему протидії злочинності.

Серед кримінологів, які в різні часи приділяли увагу цій проблематиці, слід згадати Г. А. Аванесова, С. Є. Віцина, Л. М. Давиденка, О. М. Джужу, А. Е. Жалинського, В. К. Звірбуля, О. Г. Кальмана, В. М. Кудрявцева, О. М. Литвака, О. Б. Сахарова, В. М. Соміна. Проте, комплексному дослідженню механізм протидії злочинності не піддавався, так само як і його зв'язки з суміжними системними утвореннями. У повній мірі це стосується і співвідношення вказаної категорії з механізмом кримінального переслідування. Порівняльний аналіз зазначених категорій дозволить надалі більш чітко розмежовувати ці поняття, їхній зміст, структуру і, в остаточному підсумку, скласти повне уявлення щодо їх сутності в організаційному плані.

Основна відмінність між вказаними механізмами лежить у площині змістовної якості елементів, що входять у відповідні структури, а також сутності діяльності, що формує базис вищезгаданих процесів.

У переважній більшості наукових публікацій кримінальне переслідування розглядається як процесуальна діяльність, спрямована на доказування вини певної особи, що полягає у формулюванні та обґрунтуванні висновку про вчинення нею злочину. При цьому у зміст функцій кримінального переслідування процесуалісти включають: 1) затримання; 2) формулювання і пред'явлення обвинувачення; 3) примусові заходи; 4) складання обвинувального висновку. А під формою кримінального переслідування мають на увазі висування обвинувачення проти певної особи у стадії попереднього розслідування та у суді [1, с. 25–38].

Також розрізняють механізм правового регулювання кримінального переслідування, де виділяють два рівні функціонування елементів. Перший – нормативна основа, другий – індивідуальна основа. До нормативної основи відносять принципи, правові норми, акти їхнього роз'яснення. До індивідуального – акти правозастосування. У розумінні механізму кримінально-процесуального регулювання головним є те, що:

- це передбачена структурою кримінально-процесуального права система процесуальних засобів, за допомогою якої забезпечується регулювання суспільних відносин, які виникають у сфері кримінального судочинства. Комплексним засобом такого регулювання є кримінально-процесуальне право, мета функціонування якого саме полягає в ефективному врегулюванні названих відносин;

- елементами (засобами) подібного регулювання у структурі права виступають: кримінально-процесуальні норми, процесуальна правосуб'єктність і правосвідомість суб'єктів кримінально-

процесуальної діяльності, юридичні факти і кримінально-процесуальні відносини.

«Саме ці процесуальні засоби (елементи), – відзначає Л. Б. Зусь, – є основними, провідними у механізмі правового регулювання, а всі інші стосовно них носять допоміжний (забезпечувальний) характер. Будучи елементами регулюючої системи, названі засоби одночасно є самостійними системними об'єктами більше низького рівня, що мають свою структуру і свій механізм впливу на регульовані відносини» [2, с. 35].

Таким чином, механізм кримінального переслідування може бути оцінений як складова частина загального механізму кримінально-процесуальної діяльності. При цьому загальний процесуально-правовий механізм є системою процесуальних норм і державних органів, що реалізують ці норми у відповідності з певною процедурою. Призначення цього механізму полягає рівною мірою у забезпеченні захисту суспільства від злочинності, але головне – у забезпеченні правильного провадження у справі, досягненні цілей правосуддя, дотриманні прав і законних інтересів осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві.

З цього визначення можна вивести корінну властивість механізму кримінального переслідування, що дозволяє відмежувати його від суміжних категорій. Зазначений механізм є передбаченою кримінально-процесуальним правом та іншими галузями права системою кримінально-процесуальних та інших юридичних засобів, за допомогою якої забезпечується регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері боротьби зі злочинністю, насамперед, в області змагального кримінального судочинства.

Головним фактором, що визначає розбіжності у механізмах протидії злочинності та кримінального переслідування, є процесуальна форма організації останнього. Ця форма накладає на обвинувальну складову діяльності органів кримінального переслідування активність, покликану реалізувати принцип публічності в кримінальному судочинстві.

У цьому зв'язку необхідно відзначити, що кримінально-процесуальна форма є способом вираження внутрішнього змісту механізму кримінального переслідування. М. С. Строгович виділяв наступні риси внутрішньої кримінально-процесуальної форми:

- точне встановлення в законі порядку діяльності державних органів;
- надання зацікавленим особам права брати участь у процесуальній діяльності;
- наявність певних процесуальних гарантій дотримання прав і охорони законних інтересів осіб, що беруть участь у справі;
- ухвалення рішення відповідно до закону на підставі фактів, установлених способом, визначеним у законі [3, с. 51–55].

Звідси можна зробити однозначний висновок про те, що необхідно розглядати роздільно механізм протидії злочинності та кримінального переслідування. Між ними є істотна різниця як у системі суб'єктів, наділених відповідними функціями, так і у формах і способах їхньої діяльності. Якщо суб'єктами протидії злочинності є не тільки представники державних органів, але й громадських, то суб'єктами кримінального переслідування є тільки особи, що здійснюють процесуальну діяльність, у тому числі й оперативно-розшукову, а також інші дії (наприклад, організаційні) за дорученням слідчого для встановлення особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

Безумовно, досліджувані механізми відрізняє і система основних засад. У першому випадку механізм запускає в дію система принципів протидії злочинності, а в другому – принципів кримінального процесу, а якщо бути ще більш точним: у першому випадку – принцип системності протидії злочинності, у другому – публічності обвинувачення. Саме за рахунок публічності забезпечується належний рух провадження у кримінальній справі через активність сторони обвинувачення, що бере на себе тягар доведення вини обвинувачуваного і несе його протягом усього провадження у справі.

Наступною відмінністю аналізованих феноменів мусить стати інститут, що є стрижнем, основним важелем цих механізмів. Мова йде про їхнє цільове призначення. Як такий інструмент у механізмі протидії злочинності варто розглядати функцію організації системи, а в механізмі кримінального переслідування – функцію обвинувачення, задля реалізації якої здійснюється діяльність відповідних суб'єктів з підготовки доказів обвинувачення та підтримання державного обвинувачення в суді. Це головні елементи зазначених систем.

Наступну відмінність можна провести за способами реалізації механізмів базових видів діяльності. Протидія злочинності спрямована на недопущення вчинення злочинів у широкому змістовному значенні [4, с. 194]. Кримінально-процесуальна діяльність спрямована на застосування кримінального закону до випадків вчинення злочину. Кримінальне переслідування може вважатися реалізованим, вичерпаним у тому випадку, коли у встановленому законом порядку відбувається остаточна констатація наявності або відсутності між державою та особою, яка вчинила злочин, матеріального кримінально-правового відношення.

Процедурно механізм протидії злочинності містить у собі різні етапи (стадії) кримінологічного процесу, що відповідають окремим видам діяльності [5, с. 108–109]. У той же час механізм кримінального переслідування містить у собі діяльність зі збирання, перевірки та оцінки доказів, вжиття заходів процесуального примусу та інших заходів, що реально обмежують права і свободи або (і)

загрожують їм обмеженням, з метою встановлення особи, яка вчинила злочин, викриття цієї особи, припинення її злочинних дій, забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочинними діями, обґрунтування обвинувачення.

Протидія злочинності реалізується у вигляді застосування до конкретної особи або соціальної спільноти широкого спектра заходів впливу різного характеру. Разом з тим кримінальне переслідування може бути реалізовано у вигляді застосування до винного заходів покарання з вироку суду, що вступив у законну силу. Інший спосіб реалізації кримінального переслідування – це його припинення. У випадку припинення кримінальної справи з неробітоспроможних підстав варто говорити про те, що механізм кримінального переслідування також зробив певний продукт.

На завершення статті звернемо увагу на такі принципові моменти, що характеризують синергетичну єдність проаналізованих механізмів. Зазначена якість обумовлена властивостями самої системи, яка їх інтегрує, реалізувати свій потенціал у вигляді відповідних функцій. Ця обставина, на наш погляд, підіб'є логічний підсумок аналізу, проведеному в цій роботі.

Системи протидії злочинності та кримінального переслідування разом з деякими іншими є складовими частинами державної політики у сфері внутрішніх справ, а відповідні механізми – організаційними засобами забезпечення її поступального розвитку, покляканого привести до досягнення поставлених суспільством цілей.

Система протидії злочинності тісно пов'язана в рамках відповідної політики з іншими суміжними системами і видами діяльності із забезпечення безпеки держави та суспільства. Вона інтегрує в собі різні засоби, методи і форми здійснення конкретних видів діяльності, що покладаються на ідентичні групи суб'єктів при правовому регулюванні, яке найчастіше збігається.

Тому не можна штучно виділити, ізолювати, не порушивши системних зв'язків, механізми забезпечення основних напрямків діяльності в чітко визначених рамках. Фактично, відбувається дифузія організаційних засобів і механізмів, на основі чого досягається комплексність і системний характер соціального впливу на фактори і детермінанти злочинності.

Список літератури: 1. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции. М., 1986. 2. Зусь Л. Б. Правовое регулирование в сфере уголовного судопроизводства. Владивосток, 1984. 3. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. В 2 т. М., 1968. Т. 1. 4. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К., 2005. 5. Аванесов Г. А. Криминология. Прогностика. Управление. Горький, 1975.

Надійшла до редакції 07.04.07